

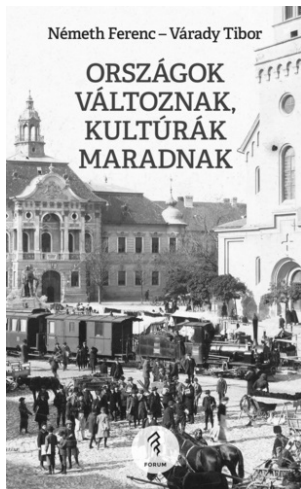
JÓDAL RÓZSA

Ésszel, kitartással és összefogással – a megmaradásért

NÉMETH FERENC – VÁRADY TIBOR:
ORSZÁGOK VÁLTOZNAK,
KULTÚRÁK MARADNAK

Németh Ferenc – Várady Tibor *Országok változnak, kultúrák maradnak* című, egy egész történelmi korszakra, egy egész régióra, de különösen a bánáti mentalitásra nagyon jellemző kötetet a Forum adta ki 2022-ben. Érdemes megjegyezni, hogy ez tulajdonképpen már második kiadás, ugyanis az első kiadást a nagybecskereki Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület jelentette meg 2021-ben. Ennek fontos, meghatározó jelentősége van, ugyanis a kötet éppen az ő évtizedekig tartó sziszifuszi harcukról szól. Már a kötet alcíme is sokatmondó: *Száz éve, 1921-ben kezdte meg munkáját Nagybecskereken az utódállamokban először jóváhagyott magyar kulturális intézmény, a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület.*

Forum Kiadó
Újvidék, 2022
152 oldal, 790 DIN

A. Sajti Enikő magyar történész, egyetemi tanár, professor emerita sokoldalú, mélyenszántó gondolatiságú előszavában többek között megjegyzi: „A Bánát kultúrtörténetéről szóló legjobb kötetet tartja kezében az olvasó: A Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület (TMKT) Németh Ferenc és Várady Tibor által megírt történetét. Németh Ferenc kultúrtörténeti szempontból közelíti meg témáját, Várady Tibor pedig az egyesület engedélyezésének és betiltásának jogi aspektusait tárja fel. A hosszú múlttal rendelkező TMKE történetét 1918-ban új szakaszba lépett. Székhelyét, Nagybecskereket 1918

2023. július – augusztus

őszen foglalták el a szerb csapatok, majd az Osztrák–Magyar Monarchia, pontosabban a Magyar Királyság egyéb területeivel együtt (Dél-Bácska, banyai háromszög, Muravidék, a Bánát nyugati és középső része) a trianoni békeszerződéssel az SZHSZ Királysághoz csatolták. Az impériumváltással megkezdődött a bánáti magyarok kisebbségtörténete. A szerzőpáros könyvének külön aktualitást ad, hogy éppen száz évvel ezelőtt, 1921-ben a jugoszláviai magyar egyesületek közül elsőként kezdte meg működését az új államban a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület. Sőt, Trianon után ez volt az első magyar művelődési egyesület, melynek működését egy utódállam jóváhagyta.” A. Sajti Enikő a továbbiakban kifejti, hogy az egyesület 1921-es engedélyezését Németh Ferenc „véltetően” Várady Imre nem csekély közbenjárásának és ügyködésének” tulajdonítja. Váradyt ebben a Torontál vármegyében korábban játszott politikai szerepe, és a helyi szerb intelligenciához fűződő jó kapcsolatai segíthették, ugyanakkor az is közrejátszhatott, hogy Bánátban a magyar intelligencia kisebb arányban hagyta el a szülőföldjét, mint Bácskában, valamint az, hogy Bánátban a magyarok a németek és a szerbek mellett létszámuk tömegességében csak a harmadikok voltak, tehát nem kellett tőlük különösebben tartani. Viszont a magyarok helyzete különösen súlyos volt 1918 és 1922 között, az optálási határidő lejártáig. Még nem kapták meg a jugoszláv állampolgárságot, választójoguk sem volt, s 1922. július 26-ig tilos volt politikai, kulturális szervezeteket létrehozniuk. Ilyen helyzetben különösen jelentős, hogy engedélyezték a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület tevékenységét. A továbbiakban A. Sajti Enikő behatóan foglalkozik Jugoszlávia nemzetközi helyzetének változásaival, amelyek minden esetben kihatottak a Magyarországgal való viszony, s ezen belül a délvidéki magyarság sorsának alakulására is.

A két szerző közül Németh Ferenc is írt egy bevezetőt *A lokális előtörténet: a nagybecskereki Torontáli Nemzeti Casinótól (1832) a Révai Körig (1881)* címmel, amelyben Nagybecskerek felvirágzását, illetve egy fejlődésnek indult város sokrétű, perspektivikus, biztató életvitelét örökíti meg.

A *Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület (1885–1919)* alcímű második fejezet az Egyesület megalakulásáról és tevékenységéről szól. A Nagybecskereki Polgári Magyar Olvasókörből alakult meg 1985-ben. A pénz előteremtésén, s a tagtoborzáson túljutva 1886 végén már 521 tagot számlált, s megalakították a népnevelési, irodalmi és társasköri szakosztályt. A TMKT munkája 1904–1905-ben kezdett látványosabban kibontakozni. A felnőtt analfabéták oktatására tankönyvet adtak ki, vetítógépet vásárolva ismeretterjesztő előadásokat használhattak szemléltető segédeszközként. A nagybecskereki fogházban a rabok oktatását is megszervezték. 1908-ban indult be a nagybecskereki munkásgimnázium is. Az előadásokat hat hónapig, heti két, az esti órákban tartott előadással az érdekeltek díjtalanul látogathatták. A TMKE az első világháború végéig folytatta „áldásos tevékenységét.”

Az *Újrakezdés, kisebbségi sorsban, országos kisugárással* című, *A Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület (1921–1934)* alcímű fejezet először az általános helyzetet ismerteti. Többek között, hogy a Magyar Királyság elvesztette területének több mint kétharmadát, lakossága több mint húszmillióról nyolcmillió alá csökkent, a magyarság kisebbségi sorsba kényszerült, s ez felkészületlenül érte őket, hogy a „szétszórt magyarságból – már csak legkisebb számánál fogva is – a Vajdaság félmilliónyi magyarja került a legmostohább körülmények közé. A magyarság kulturális téren felkészületlenül és elhagyottan állott a nagy sorsfordulat idején.” Mégis Nagybecskerekéről indult el a kezdeményezés, az első nagyobb kulturális akció. Farkas Geizák egy hatvantageú színtársulattal szerették volna összefogni maroknyi magyarjukat. Persze nem valósulhatott meg, „a magyarság ügye mégis előbbre jutott, és pedig a magyar műkedvelők érdeméből.” Mivel az új államhatalom megakadályozta, hogy az utódállamok fiataljai külföldi egyetemeken folytathassák tanulmányaikat, Nagybecskereken is sok fiatal értelmiségi maradt otthon, a Magyarországon rekedteknek segítettek is hazajutni. Ők, a lendületes, munkájában akadályozott fiatal erők mentő ötlettel tíz, majd harminctagú asztaltársaságokat alakítottak, ahol zavartalanul találkozhattak, tervezhettek. Fokozatosan lapokat, és néhány könyvet is sikerült kiadniuk. A délszláv magyar kulturális élet rendezését viszont a jövőben a nagy múltú, egykor tömeges tagságú, tekintélyes Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesülettől várták. Az új hatalom gyanakvó bizalmatlansága viszont nehezen engedélyezte a kisebbségi egyesületek munkáját. Csak 1921-ben sikerült, vélhetően dr. Várady Imre már a fentiekben említett sokoldalú diplomatikus ügyködésének köszönhetően kieszközölni a működési engedélyt. A konszolidálódás időszaka 1921-től 1934-ig zajlott. Felsorolni is nehéz, hogy a szervezők mennyi mindennel próbálkoztak sikerrel és sikertelenül. Mégsem véletlen, hogy Juhász Ferenc korabeli megítélése szerint „[a] Magyar Közművelődési Egyesület a jugoszláviai magyarság legnagyobb kulturális egyesülete és a jugoszláviai magyarság központi szerve volt.” Egyedül őket hagyták működni akkor, amikor a szabadkai és az újvidéki magyar művelődési egyesület működését is betiltották. Az 1918-as népszámlálás után a *Bokréta*, a vajdasági magyar műkedvelők almanachja szerint: akkor kezdődött meg az egyesület fontos működése, amikor 1922-ben a világháború alatti vezetősége visszavonult, és új vezetőség vette kezébe az egyesület munkájának irányítását, élén dr. Várady Imre elnökkel, dr. Marton Andor igazgatóval, dr. Mara Jenő és Juhász Ferenc titkárokkal. Egyik legégetőbb gond volt a magyar iskolák ügye. 1920-ban a kormány felszámolta az egész magyar középiskolai hálózatot, és csak szerbhorvát nyelvű középiskolában indíthattak magyar tannyelvű párhuzamos osztályokat. Ennek a döntésnek a visszavonását szerették volna kieszközölni.

1921 szeptemberében lassan beindultak az egyesület rendezvényei, amelyeken, mint a múltban, felolvasásokat, előadásokat rendeztek minden hónap első és utolsó vasárnapján a kaszinó dísztermében. Így emlékeztek meg Dante halálának 600. évfordulójáról, Bartók Béláról, Petőfiről, a magyar kultúra hivatásáról, a népdal fejlődéséről, Madáchról stb. A helyi művelődési életen túl, az MKE fiókszervezetek szervezésével vidékre is kiterjesztette tevékenységét. Nemcsak Bánát-szerte (Hetény, Erzsébetlak, Beodra, Kisorosz, Udvarnok, Torontálvásárhely, Magyarcsernye, Törökkanizsa), hanem még Zomborban is volt fiókja.

1932-ben a BMKE az Ezüst Tulipán díj megalapítását is felvállalta: évente egyszer megjutalmazza azt az egyént, aki az adott évben a legtöbbet tette a jugoszláviai magyar közösségért. Az első Ezüst Tulipánt 1932. június 12-én Szenteleky Kornélnak, a jugoszláviai magyar irodalom legkimagaslóbb egyéniségének ítelték oda irodalmi és irodalomszervezői tevékenységéért, „aki nagy tehetségével ismertté tette a jugoszláviai magyar irodalmat”. Dr. Várady Imre 1933-ban vehette át ezt a tekintélyes elismerést. A betiltás éveiben (1934–1936) ez az elismerés nem került kiosztásra. 1940-ben Marton Andor közgazdasági szakíró, az MKE sokéves igazgatója érdemelte ki ezt a díjat. Szirmai Károly író volt az utolsó, akit 1944-ben Ezüst Tulipán díjjal tüntettek ki.

A BMKE már székhelyénél fogva is Bánát-központú volt, de tevékenységét a kezdetektől fogva szélesebb alapokra szeretne volna helyezni. Már 1928-tól kezdve neves vajdasági írókat vendégszerепeltetett Nagybecskerekén, s 1933-ban megérlelődött bennük egy irodalmi szakosztály alakításának a gondolata. Szentelekyről nevezték el, de megalakításának gondolata elsősorban dr. Várady Imre nevéhez fűződik. Szentelekytől várták a magyar írók közös táborba való tömörítését, de korai, 1933-ban bekövetkezett halála már a kezdet kezdetén törést okozott. 1933 decemberében akadt azért követője. A Kalangyában Borsodi Lajos harangozta be, hogy „a Magyar Közművelődési Egyesület szakosztályaként megalakult a délszlávországi magyar írók irodalmi társasága.”

Dr. Bori Imre megállapítása, hogy „ennek az irodalmi társulatnak pusztán a megalakulását regisztrálják az egykori lapok, s hatását sem lehet felfedezni, annak bizonyága, hogy irodalmunk nem tudta feltáplálni a kezdeményezéseket. „Kultúrbéke hiányában a viták és irodalmi torzsalkodások közepette ez az intézményesítő törekvés az erőfeszítések ellenére meddő, elszigetelt, vagy még pontosabban, visszhangtalan vállalkozás maradt, legalábbis kezdeti szakaszában.”

A BMKE még megszervezte a Jugoszláviai Magyar Műhelyt azzal a céllal, hogy kereseti lehetőséget biztosítsanak a vidéki magyar asszonyoknak és lányoknak.

Több mint egy évtizedes lelkes munka után, 1934-ben az MKE-ben kényszerű szünet állt be. A sok üdvös kezdeményezést és sikeres munkát 1934-ben „egyszerre seperte el a szerb hatóság váratlan intézkedése.” Március 11-én az egyesület ifjúsága rendezett sikeres műsoros estet az MKE székházában, amelyen a *Híd* folyóirat megjelenését is beharangozták. Mindössze két héttel később a becskerekai rendőrség kézbesítette dr. Várady Imrének, a Bánati Közművelődési Egyesület elnökének azt a báni rendeletet, amellyel a bán a közművelődési együletet felosztatja. Az egyesületi otthont április 14-én bezárták, lepecsételték. A vezetőség mindent megtett, hogy ismét elnyerje a működési engedélyt. Fekete Lajos egy cikkében írja, hogy az egyesület a betiltás után „egy ízben újjáalakult, alapszabályait azonban a közoktatásügyi miniszter azzal a megindokolással nem hagyta jóvá, hogy vezetősége és választmány politikailag exponált embereket is felvett a soraiba. Ezáltal nincs biztosítva a kultúregyesület politikamentes munkássága, és ezért elvetette a miniszter az akkori beterjesztést. Az elutasító közoktatásügyi miniszteri végzés után az egyesület most (1936) új vezetőkkel harmadszor is megalakult, olyan személyek bevonásával, természetesen, akik életükben politikával nem foglalkoztak. Most azután, amit senki sem várt, bekövetkezett a harmadszori elutasítás is, amely az előbbiektől csak annyiban tért el, hogy ezúttal meg sem indokolták, miért nem fejthet ki működést a Bánati Magyar Közművelődési Egyesület.”

Várady Tibor ebben a szakértő magabiztosságával, hatalmas jogi felkészültségével, ugyanakkor a szepíró szellemességével mutat rá arra a sok buktatóra és nehézségre, amit a nagybecskerekai Közművelődési Egyesületben gáncsoskodások, akadályozások és betiltások idején jogi úton kellett – és többnyire lehetett is – orvosolni. Visszaemlékezésében szerencsére volt mire támaszkodnia. Nagypapa, dr. Várady Imre hosszú évtizedek múltán is gondosan megőrzött egész ügyvédi hagyatéka állt a rendelkezésére, amiből ő, a jogász sasszemével felkutatva a keresett megfelelőt, fakszimilékkel is bizonyítva tette közérthetőbbé, érdekesebbé és látványosabbá az elmondottakat, a laikusok számára is jól érthetően magyarázza meg, mi minden rejlik egy-egy kérelem, beadvány vagy konstruktív terv betiltásának hátterében, s a jogásznak hányféle módon lehet és kell azon használható rést találnia.

A Közművelődési Egyesület csak november 21-én kezdte meg újra működését. Ekkor 628 helybeli és 112 vidéki tagja volt. 1936 és 1940 között az egyesületnek 129 aktív tagja volt, s ebben az időszakban ötven rendezvényt tartottak.

„1940 novemberében Újvidéken egy fontos magyar egyesülés jött létre, a Magyar Közművelődési Szövetség, amely ernyőszervezetként fogja össze a vidéki magyar közművelődési egyesületek munkáját.” A közgyűlési jegyzőkönyv szerint: „Dr. Várady Imre elnök (...) javasolja, hogy a közművelődési szövetség központja Noviszádon legyen, ami több szempontból indokolt.”

A cél voltaképpen az volt, hogy egy központi szervezetbe tömörüljenek a magyar egyesületek. Az egyik egyesületi jegyzőkönyvben olvassuk, hogy „a magyar kultúrszövetség megalakítása remélhetőleg megteremtette az annyira áhított magyar egységet is, úgy, hogy a jövőben már nem lesz elválasztóvonal magyar és magyar között.”

1941-ben Bácskát a magyar, Bánátot pedig a német egységek foglalták el. Aleksandar Kasaš szerint „a megszálló hatóságok megtagadták a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület munkájának engedélyezését, és ezáltal az egyesület 1941 elején megszűnt működni.” Dr. Várady Imrét leváltották és augusztusban ügyvezető elnöknek báró Tallián Tibor törökkanizsai földbirtokost választották meg. Ezután sokszor változott az egyesület neve és a funkciója. Kinevezések és leváltások, lemondások követték egymást.

Németh Ferenc ezután részletesen végigkíséri az egész összetett, bonyolult és változásokban gazdag korszakot. Ezt a fejezetet így fejezi be: az akkor már DMKSZ-nek nevezett szervezet „tevékenységét 1944 őszén fejezte be. A németek már visszavonulóban voltak, hosszú kocsisorok kígyóztak Bánát-szerte, a Vörös Hadsereg pedig a partizánegységekkel Nagybecskerek felé közeledett. 1944. október 2-án pedig a német katonaság a várost [Nagybecskereket] ellenállás nélkül kiürítette.”

A Petrovgrádi Magyar Közművelődési Közosségtől a Petőfi Művelődési Egyesületig (1945) a könyv zárófejezete. „A partizánegységek és a Vörös Hadsereg bevonulásával 1944 őszén egy új időszak vette kezdetét, és a magyarság is egy új, kommunista szocialista államalakulatban folytatta életét, továbbra is kisebbségi sorsban. Mindössze hét hónappal a felszabadulás után, 1945 májusában Nagybecskereken (Petrovgrádban) megalakult a felszabadult Vajdaság első magyar művelődési egyesülete, a Magyar Közművelődési Közösség. Közvetlenül a megszálló hadsereg kivonulása után (amelyre 1944 októberében került sor) a becskerek műkedvelők ismét munkához láttak: egybegyűltek és megbeszélték egy magyar művelődési egyesület megalakításának lehetőségeit a Népfrent illetékes szakosztályával karöltve. Két kiemelt kezdeményezője volt a művelődési egyesület megalakulásának: Marócsik György cukorgyári munkás és dr. Várady Imre ügyvéd.” 1945. május 6-án a Dunderski-palota nagytermében megalakult a mai Petőfi Művelődési Egyesület előde, a Vajdasági Magyar Művelődési Közösség, a felszabadulás utáni Vajdaság első művelődési egyesülete. Az alapító közgyűlés elnöke dr. Várady Imre volt, az új egylet első elnöke Marócsik György, alelnöke dr. Várady József, titkára B. Szabó György. Megalakulása óta az egyesület több ízben változtatta nevét és módosította alapszabályait. 1980-tól a mai napig neve Petőfi (Művelődési Egyesület). Idővel kivált belőle és önállósult a Városi Filharmonikusok Zenekara (1946), a Madách Színház (1952), a Városi Bábszínház (1956), és az Amatőr Képzőművészek Egyesülete (1985).

A kötet zárószövege: „A nagybecskereki Petőfi ME az eddigiek során eseményekben gazdag tevékenységet tudhat maga mögött. Olyan hosszú, kiterjedő és folyamatos kultúrmunkát, amely immár sok évtizedes múltat tekint vissza, s amely ma is a gazdag hagyományú, bánáti magyar közművelődés és a magyarság szolgálatában áll. Bizonyítva ezzel a régi igazságot, hogy országok változnak, kultúrák maradnak.”

Értékes, közelmúltunk fontos, ráadásul színes, olvasmányos kultúrtörténelmi átvilágítása, megörökítése Németh Ferenc – Várady Tibor *Országok változnak, kultúrák maradnak* című közös munkája.

